

Федоссева К. Г.,

ад'юнтка кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0009-0000-5844-1317

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА АВТОРСЬКИХ І СУМІЖНИХ ПРАВ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ОБ'ЄКТИ ОХОРОНИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВЗАСТОСУВАННЯ**CRIMINAL-LAW NATURE OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS: CONCEPT, FEATURES, OBJECTS OF PROTECTION, AND LAW ENFORCEMENT CHALLENGES**

У статті проведено комплексний теоретико-правовий аналіз кримінально-правової природи авторських і суміжних прав як об'єктів охорони у сфері інтелектуальної власності. Розглянуто особливості охорони прав авторів, виконавців, виробників фонограм і відеограм, а також організацій ефірного та кабельного мовлення у сучасному цифровому середовищі та на стрімінгових платформах. Особливо проаналізовано межі охорони авторських прав, зокрема категорії творів та результатів інтелектуальної діяльності, що виключені із сфери охорони, а також взаємозв'язок авторських і суміжних прав у контексті забезпечення ефективного використання і поширення творів. Значну увагу приділено проблемам криміналізації порушень авторських і суміжних прав, що виникають через невизначеність правової природи окремих об'єктів, складність доказування фактів порушення у цифровому середовищі та високий рівень віктимізації користувачів цифрових ресурсів. Висвітлено необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що забезпечує чітке визначення меж відповідальності, формує правову культуру суспільства та підвищує превентивний ефект криміналізації. Запропоновано три ключові напрями підвищення ефективності законодавчого регулювання: активне впровадження цифрових технологій у діяльність правоохоронних органів для моніторингу та збору доказів порушень, використання превентивного ефекту криміналізації як механізму формування правосвідомості користувачів і підвищення рівня правової освіти громадян. Підкреслено, що комплексне поєднання законодавчих, технологічних і освітніх заходів створює умови для ефективного захисту авторських і суміжних прав, збереження балансу між правами правласників та свободою інформаційного обігу, а також запобігання порушенням у сфері інтелектуальної власності у цифрову епоху.

Ключові слова: кримінальний кодекс України, кримінально-правовий захист, авторське право, суміжні права, інтелектуальна власність, об'єкт кримінального правопорушення, предмет посягання, правова природа.

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the criminal-law nature of copyright and related rights as objects of protection within the field of intellectual property. It examines the specifics of safeguarding the rights of authors, performers, producers of phonograms and videograms, as well as broadcasting organizations in the context of the modern digital environment and streaming platforms. The study highlights the boundaries of copyright protection, including categories of works and results of intellectual activity that are excluded from legal protection, and explores the interrelation of copyright and related rights to ensure the effective use and dissemination of works. Particular attention is given to issues of criminalization of copyright and related rights violations arising from the legal uncertainty of certain objects, the complexity of proving infringements in digital environments, and the high level of victimization among users of digital resources. The necessity of harmonizing national legislation with international standards is emphasized, ensuring clear criteria for liability, fostering legal awareness in society, and enhancing the preventive effect of criminal sanctions. Three key directions are proposed to improve the effectiveness of legislative regulation: active implementation of digital technologies in law enforcement for monitoring and evidence collection of violations, utilization of the preventive effect of criminalization as a mechanism for cultivating users' legal awareness, and increasing public legal education. The study underscores that a comprehensive combination of legislative, technological, and educational measures creates conditions for effective protection of copyright and related rights, maintains a balance between the rights of rights holders and freedom of information circulation, and prevents infringements in the field of intellectual property in the digital era.

Key words: Criminal Code of Ukraine, criminal-law protection, copyright, related rights, intellectual property, object of criminal offense, subject of encroachment, legal nature.

Постановка проблеми. Проблема кримінально-правової охорони авторських і суміжних прав набуває особливої актуальності в умовах цифровізації суспільства, яка істотно розширює можливості для незаконного відтворення, розповсюдження та використання результатів творчої діяльності. Попри наявність розвинутої системи норм цивільного та спеціального законодавства, механізм кримінально-правового захисту залишається малоефективним через нечіткість визначення правової природи авторських і суміжних прав як об'єктів охорони, складність установлення предмета кримінального посягання та наявні розбіжності у тлумаченні ключових понять. Відсутність узгодженості між цивільно-правовим змістом цих прав і потребами кримінального правозастосування зумовлює неоднаковість судової практики, що в кінцевому підсумку знижує результативність протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності. У таких умовах виникає необхідність поглибленого дослідження кримінально-правової природи авторських і суміжних прав для формування чітких підходів до їх охорони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для формування основних положень кримінально-правової природи авторських і суміжних прав стали праці вчених, зокрема: Ю. В. Бауліна, Ю. Л. Бошицького, Д. О. Колодіна, О. В. Коротюка, О. С. Тарасенка, А. С. Штефана та інших.

Метою наукової статті є з'ясування кримінально-правової природи авторських і суміжних прав, встановлення їх ознак, конкретизація об'єктів охорони, виокремлення проблем правозастосування та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності законодавчого та правозастосовного механізму.

Виклад основного матеріалу. Авторське право є однією з основних складових інтелектуальної власності і включає в себе сукупність суб'єктивних виключних прав, що дозволяють авторам літературних, мистецьких і наукових творів здобувати соціальні та економічні переваги від своєї творчої діяльності. Через авторське право регулюються права і обов'язки автора, а також інших осіб, які дістають права на твір згідно із законом або на основі угоди.

Відповідно до положень чинного законодавства України, зокрема норм Закону «Про авторське право і суміжні права», коло об'єктів, які підлягають охороні, визначено з достатньою чіткістю. Водночас закон прямо виключає з-під правової охорони деякі категорії як наприклад офіційні документи, державні символи, тощо, тобто ті результати думки або факти, які не мають творчого виявлення, не набувають статусу «твору», або є суспільно необхідними до вільного використання.

Дана диференціація дозволяє встановити межу між тим, що може й має охоронятися як

об'єкт інтелектуальної власності, і тим, що має залишатися у вільному інформаційному чи фактичному обігу. Таким чином, правове положення щодо неналежності деяких категорій до охоронюваних об'єктів – це важлива передумова, яка обмежує сферу авторсько-правової монополії та визначає реальні межі кримінальної відповідальності за порушення прав.

Так, відповідно до статті 6 Закону України «Про авторське право та суміжні права», об'єктами авторського права можуть бути: різноманітні літературні твори, публічні виступи, лекції, комп'ютерні програми, бази даних, музичні композиції, пантоміми, хореографічні твори, аудіовізуальні твори, твори образотворчого мистецтва, архітектури та фотографії, твори прикладного мистецтва, ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, адаптації сценічних творів, тексти для дублювання або субтитрування іноземних аудіовізуальних творів та інші роботи [1].

Як зазначає А. С. Штефан, об'єктом авторського права є твір, який є результатом інтелектуальної творчої діяльності та виражений у певній об'єктивній формі. Для набуття охорони твір повинен відповідати двом критеріям: бути результатом творчої праці та мати певну форму вираження, що робить його самостійним об'єктом. Творчість у цьому контексті розуміється як поєднання свідомого і несвідомого, що зумовлює індивідуальний і неповторний характер твору. Наявність у автора ідей, задумів, концепцій майбутнього твору ще не є твором, оскільки він повинен існувати реально та незалежно від свідомості його автора [2, с. 13].

Авторське право охоплює особисті немайнові права, які забезпечують автору право на визнання його авторства, вибір псевдоніму, збереження цілісності твору і захист від спотворення, що може нашкодити честі або репутації автора та майнові права, що гарантують виключне право на використання твору та можливість дозволяти або забороняти його використання іншими особами.

Авторське право виникає з моменту створення твору і залишається чинним протягом життя автора, а також протягом 70 років після його смерті. Реєстрація авторського права не є обов'язковою, проте вона спроможна захистити автора від недоброчесних осіб. Важливо зазначити, що авторське право і право власності на матеріальний носій не є тотожними і не залежать одне від одного.

Коли над створенням твору працює кілька осіб, їхні права розглядаються як спільні. Зазвичай, винагорода за використання такого твору ділиться між усіма авторами порівну, якщо вони не домовилися про інше.

Статтею 8 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» визначено перелік об'єктів авторського права, які не охороняються даним законом, тобто дозволяється їх використання без

отримання дозволу правовласника та без необхідності сплати винагороди. До таких об'єктів віднесено, зокрема, повідомлення про новини, вираження народної творчості, офіційні документи, державні символи та інші результати інтелектуальної діяльності, що не мають творчого характеру або за своїм правовим статусом виключені з кола охоронюваних творів [1].

Крім авторських прав, законодавець окремо передбачив охорону суміжних прав, що становлять самостійну галузь права, спрямовану на захист результатів творчої та виробничої діяльності осіб, які не є авторами твору, але сприяють його практичному використанню та поширенню. До таких суб'єктів належать виконавці (артисти, музиканти, актори), виробники фонограм (що здійснюють запис аудіоматеріалів), виробники відеограм (що фіксують відеоконтент), а також організації ефірного і кабельного мовлення (телебачення, радіо). Суміжні права регулюють комплекс правовідносин, пов'язаних із створенням, використанням, поширенням та охороною результатів діяльності цих суб'єктів.

Важливо підкреслити, що суміжні права забезпечують виконавцям, виробникам та мовникам можливість використовувати і розпоряджатися своїми результатами діяльності незалежно від авторського права на твір. Вони надають суб'єктам права на відтворення, розповсюдження, публічне виконання, трансляцію та інші способи використання об'єкта їхньої праці, а також право на винагороду за використання цих об'єктів третіми особами. По суті, суміжні права виникли з потреби регулювати процес донесення творів до широкої аудиторії: через живі виконання, запис на фізичні та цифрові носії, телерадіоефір або стрімінгові платформи.

Законодавство встановлює, що охорона суміжних прав не повинна порушувати авторські права на твір, на основі якого створено виконання, фонограму чи відеограму. Це підкреслює взаємозв'язок між авторським та суміжним правом, де права автора є первинними, а суміжні права доповнюють механізм захисту результатів творчої діяльності у сфері розповсюдження та публічного використання творів. Таким чином, суміжні права створюють правову базу для захисту інтересів виконавців і виробників, запобігаючи незаконному використанню їхніх робіт та забезпечуючи ефективну реалізацію економічних та моральних прав суб'єктів.

Права виконавців, виробників фонограм і відеограм та мовників, як правило, виникають на підставі договірних відносин із авторами творів або іншими виконавцями, чії твори вони використовують у процесі запису, виконання або трансляції. Ця договірна база визначає обсяг прав, терміни дії та умови використання об'єктів, що підлягають охороні, і є ключовим механізмом правового регулювання відносин у сфері суміжних прав. Такий комплексний підхід дозволяє

захистити права всіх учасників творчого процесу та водночас забезпечити легальне і прозоре поширення творів у суспільному та комерційному просторі.

Зазначене правове положення відіграє важливу роль у забезпеченні балансу між охороною авторських прав та свободою інформаційного обігу, адже встановлює межі монополії автора та визначає, які категорії інформації залишаються у вільному доступі для суспільства. Такий підхід дозволяє уникнути надмірної криміналізації діяльності, пов'язаної з використанням матеріалів, що не становлять об'єкт авторсько-правової охорони, та сприяє формуванню чіткого розуміння того, які саме результати творчої праці можуть стати предметом кримінально-правового посягання у разі порушення відповідних прав.

Однак на практиці виникає низка проблем, пов'язаних із криміналізацією правопорушень у сфері авторського і суміжних прав. Перш за все, невизначеність правової природи деяких творів і результатів творчої чи суміжної діяльності ускладнює кваліфікацію діянь як кримінальних. Наприклад, цифрове відтворення або поширення матеріалів за допомогою файлообмінних мереж, стрімінгових платформ, онлайн-ресурсів розмиває традиційну межу між «копією» і «оригіналом», між легальним і нелегальним використанням. У таких умовах часто важко довести, чи було вчинено незаконне відтворення, чи здійснено правомірне використання матеріалу згідно з винятками, передбаченими законом. Це породжує правову невизначеність, зменшує ризики відповідальності для порушників та підриває ефективність кримінального захисту.

Позитивним прикладом у судовій практиці криміналізації порушення авторського права і суміжних прав є справа № 646/10230/25 розглянута Основ'янським районним судом міста Харкова 17 грудня 2025 року, де обвинувачений умисно створив веб-сайт для розповсюдження аудіовізуальних творів (серіалів та анімаційних фільмів), майнові права на які належать третім особам, зокрема «Netflix Studios», «LLC», без згоди останніх та з метою отримання прибутку від реклами. Дії обвинуваченого кваліфіковано за ч. 3 ст. 176 КК України як незаконне відтворення, використання та розповсюдження об'єктів авторського права, що завдало матеріальної шкоди у особливо великому розмірі (понад 21 млн грн). В той же час, враховуючи щире каяття обвинуваченого, повне визнання вини та наявність двох неповнолітніх дітей на утриманні, суд застосував скорочену процедуру розгляду справи та призначив покарання у вигляді штрафу 34 000 грн без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися діяльністю [3].

Справа № 646/10230/25 підкреслює баланс між захистом авторських прав, виправленням правопорушника та принципами пропорційності

покарання, передбаченими українським законодавством та практикою Європейського суду з прав людини.

До того ж, причинами порушень слугують не лише технологічні обставини (поширення цифрових носіїв, Інтернет, стрімінг), але й правові прогалини: відсутність чіткої системи критеріїв, які б дозволили однозначно визначити, що саме становить «посягання» на авторське або суміжне право, відсутність у законодавстві універсального переліку об'єктів, які підлягають кримінальній охороні, а також недосконалість механізмів доказування незаконності використання. Нерідко окремі тиражі чи копії, які потрапляють у розповсюдження, можуть мати сумнівне походження, а збереження цифрових метаданих – бути змінені або втрачені, що ускладнює доведення факту порушення права та заподіяння шкоди.

Додатковим чинником, який ускладнює виявлення та належну правову оцінку таких правопорушень, є підвищена віктимність учасників цифрових правовідносин. Як зазначає О. С. Тарасенко, у сфері обігу протиправного контенту в мережі Інтернет суб'єктами віктимізації стають користувачі комп'ютерів, які внаслідок небезпечної поведінки, подій або ситуацій можуть виступати жертвами злочинних посягань. Вчений підкреслює, що факторами віктимізації є сукупність негативних явищ і соціальних процесів, які зумовлюють підвищену уразливість осіб та полегшують заподіяння шкоди різним соціальним суб'єктам, обраним у ролі жертви кримінальних правопорушень [4, с. 248].

У контексті порушень авторського права і суміжних прав це означає, що необережна або технічно необізнана поведінка користувачів мережі Інтернет, недотримання елементарних правил цифрової безпеки, відсутність контролю за розповсюдженням контенту та неналежна фіксація правовстановлюючих даних створюють сприятливі умови для незаконного копіювання, поширення та іншого використання об'єктів права інтелектуальної власності. За таких умов доведення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, значно ускладнюється, оскільки порушення часто маскується під легальну цифрову активність або залишають мінімальний доказовий слід.

Це, у свою чергу, призводить до того, що кримінальна відповідальність за порушення авторських і суміжних прав фактично застосовується вкрай рідко або не застосовується взагалі, навіть у випадках очевидного незаконного копіювання чи розповсюдження. У подібних ситуаціях правовласник змушений обмежуватися цивільно-правовими способами захисту, які хоча й можуть бути ефективними з точки зору відшкодування шкоди, однак не завжди забезпечують належний превентивний та репресивний ефект,

властивий кримінально-правовим засобам. Відтак невизначеність меж між цивільно-правовим деліктом і кримінально караним посяганням знижує загальний рівень захисту авторського права і суміжних прав та сприяє формуванню відчуття безкарності у порушників.

У міжнародному правовому полі питання охорони авторських і суміжних прав давно врегульовано такими договорами, як Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів та угодами, що входять до системи Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ), які закладають базові стандарти захисту прав інтелектуальної власності, закликаючи держави-учасниці забезпечити ефективні засоби правового захисту, включно з цивільно-кримінально-правовими. Імплементация цих стандартів у законодавство України повинна передбачати чіткі нормативні й процедурні механізми криміналізації незаконного використання охоронюваних об'єктів, а також забезпечення ефективного збору доказів, притягнення до відповідальності та відшкодування збитків правласникам.

Тому, гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері авторського права і суміжних прав не лише підвищує ефективність захисту правласників, а й виконує важливу превентивну функцію. Узгоджені правові норми створюють чіткі критерії відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, що дозволяє потенційним порушникам оцінити ризики та уникати незаконних дій. Такий підхід сприяє формуванню правосвідомості у суспільстві та зміцненню правових механізмів запобігання порушенням, зокрема в умовах швидкого розвитку цифрових технологій та мережевого розповсюдження творів.

Впровадження узгоджених міжнародних і національних стандартів також підвищує передбачуваність правозастосовної практики, що є важливим елементом превенції. Чітке визначення способів використання творів, відповідальності за піратство та інтерактивне надання доступу до об'єктів авторського права створює стимул для легального використання контенту.

Проте на сьогоднішній день актуальною залишається проблема адаптації міжнародних стандартів до реалій цифрової економіки, виникає необхідність у законодавчому й правозастосовному оновленні, яке б враховувало специфіку мережевого поширення, стрімінгу, копіювання та обміну контентом онлайн.

Таким чином, кримінально-правова природа авторських і суміжних прав, з одного боку, вимагає визнання їх об'єктом охорони, що може зазнавати посягань із суспільно небезпечними наслідками, а з іншого – потребує чіткої законодавчої регламентації, яка б виключала двозначності, забезпечувала однозначну кваліфікацію діянь і передбачала ефективні засоби

притягнення до відповідальності. Надзвичайно важливо, щоб законодавець, правозастосовна практика та судова система координували свої підходи, враховуючи як інтереси авторів і суміжних правообладачів, так і принципи вільного інформаційного обігу, розвиток культури, науки та індустрії. Така гармонізація даватиме змогу створити таку систему правового захисту, у якій авторські та суміжні права справді матимуть реальну вагу, а незаконне посягання на них матиме передбачувані й дієві юридичні наслідки.

Виходячи з викладеного, можна виокремити три ключові напрямки, здатні підвищити ефективність законодавчого врегулювання відповідальності за порушення авторських і суміжних прав.

По-перше, активне впровадження цифрових технологій у діяльність правоохоронних органів, що дозволяє не лише відслідковувати порушення у цифровому середовищі, спричинені розвитком Інтернету та цифрової економіки, але й створює додаткові механізми контролю та збору доказів.

По-друге, превентивний ефект криміналізації порушень авторських і суміжних прав, який забезпечується чітким визначенням санкцій. Наявність передбачуваних правових наслідків стимулює дотримання норм, формує правову культуру користувачів та знижує ризик незаконного використання контенту.

По-третє, підвищення рівня освіти та правосвідомості суспільства, оскільки ефективний захист авторського права і суміжних прав залежить не лише від наявності законодавчих норм, а й від обізнаності громадян щодо правил користування об'єктами інтелектуальної власності.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що авторське право та суміжні права є ключовими

інструментами правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, забезпечуючи захист моральних і майнових інтересів авторів та інших суб'єктів творчої діяльності. Водночас наявність правової невизначеності у визначенні об'єктів охорони та меж кримінальної відповідальності створює ризики для ефективного захисту правовласників, особливо в умовах цифрового поширення контенту та розвитку Інтернет-технологій.

Аналіз судової практики та наукових досліджень підтверджує, що комплексна система захисту, що поєднує авторське право і суміжні права, є необхідною умовою балансування інтересів правовласників та суспільства. Важливим аспектом є диференціація охоронюваних і вільних об'єктів, що дозволяє уникнути надмірної криміналізації та забезпечує чітке визначення правових меж відповідальності. Превентивна функція криміналізації та гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами сприяють формуванню правової культури та підвищують ефективність попередження порушень.

Невід'ємним елементом підвищення ефективності правового захисту є впровадження цифрових технологій для моніторингу та контролю правопорушень, а також розвиток правосвідомості громадян через освітні програми та інформаційні кампанії. Лише комплексне поєднання законодавчого регулювання, практики правозастосування, технологічних інструментів та підвищення правової культури дозволяє забезпечити реальний захист авторських і суміжних прав та створює передумови для зниження рівня порушень у сучасних умовах цифрової економіки та мережевого поширення контенту.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
2. Штефан А. С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту : монографія / А. С. Штефан. К. : НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. 150 с.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132646102>
4. Тарасенко О. С. Віктимологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з обігом незаконного контенту в мережі Інтернет. Науковий журнал публічного та приватного права. 2022. № 4. С. 245–250. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.4.41>

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.05.2026